

Szénási Zoltán

MONOSTORI IMRE:
NÉMETH LÁSZLÓ ÉLETMŰVÉNEK FOGADTATÁSA,
 1925–2020 MMA KIADÓ, BUDAPEST, 2021

2021 novemberében jelent meg Monostori Imre nagy összefoglaló munkája, a *Németh László életművének fogadtatása*, mely csaknem száz év recepciótörténetét dolgozza fel. A szerző még korrektúrázta a kéziratot, de a könyv megjelenését már nem érthette meg, így a monográfia – váratlanul – egy irodalomtörténeti életmű lezárása, és – talán nem túlzás ezt állítani – betetőzése lett. Abban az értelemben mindenképpen, hogy Monostori munkásságának középpontjában már régóta (tulajdonképpen az egyetemi diplomamunkája óta, melyet Németh László társadalmi drámáiról írt) ez az írói életmű található. Számos tanulmánykötet, monografikus mű jelenti a 2021 év végén megjelent befogadtástörténeti szintézis előzményét, mindenekelőtt – ahogy arról a testes könyv bevezetője is beszámol – a *Tanú* korszak korabeli fogadtatásának összefoglalása (1989), majd az író születésének centenáriuma után kiadott terjedelmes válogatás a Németh-recepció dokumentumaiból és a hozzá írt tanulmány (2003), legvégül pedig a nagy vitapartner, Szekfű Gyula életművét hasonló metodika szerint tárgyaló könyv (2017), melyben természetesen helyet kapott a történész és a szépiró vitája is.

Adott volt tehát a feldolgozandó anyag, valamint a feldolgozás kipróbált módszertana, és Németh László születésnek 120. évében megszületett az újabb alapvetés, mely azonban ezúttal nem Monostori saját értelmezését tárja az olvasók elé, hanem abban a terjedelmes anyagban teremt rendet és rendszert, mely az első, *Nyugat* folyóirat pályázatának díjnyertes művéről szóló méltatástól a legutóbbi években megjelent íráskig terjed. A könyv nagyobb időmetszetekben tárgyalja a Németh László-befogadtástörténetet, a metszetek határai az ötvenes évek végéig az életpálya egy-egy, a recepció szempontjából is jelentős eseményéhez vagy nagy történelmi fordulópontokhoz kapcsolódik. Az első nagyfejezet 1937-tel, a *Tanú* megszűnésével zárul, majd 1941, a hírhedt *Kisebbségben* című esszé, utána pedig a Szekfűvel folytatott vita visszhangjainak elcsendesedése jelöli ki a következő nagy egység határ-idejét. S bár ez utóbbi is lehetne a magyar történelem egy tragikus évszáma, az ország hadba lépése, az ezt követő határdátumokat már egyértelműen a magyar történelem eseményei adják: a német megszállás és az újabb vesztes háború vége, majd a koalíciós korszak és a kommunista diktatúra ideje következik 1956-tal bezárólag, míg a *Forradalom után* című nagyfejezet az ötvenes évek második felének recepcióját dolgozza fel.

Ezt követően, egészen a könyv megírásának jelenéig évtizedes bontásokban dolgozza fel Monostori a Németh-befogadtástörténetet. Szintézise tehát törzsanyagát tekintve kronologikus rendet követ, az utolsó nagyfejezet azonban tematikus keresztmetszetekben tárgyalja az író különböző tájegységekhez, városokhoz kötődő „szerelmes földrajz”-át, a magyar szellemi élet különböző alakjaihoz fűződő kapcsolatrendszerét, az életmű legfajsúlyosabbnak tekinthető szépirodalmi termésének recepcióját, Németh vallásosságát és protestantizmushoz való viszonyát, valamint az eredetileg orvos végzettségű gondolkodó természettudományos érdeklődését. De külön fejezetet szentel Monostori a pedagógus Németh Lászlónak, és művei nyelvi és stilisztikai értékelésének, természetesen ez utóbbiakat is a recepció tükrében.

A feldolgozott anyag mennyisége – s ezt különösebben nem szükséges bizonygatni – hatalmas, ezt már önmagában is bizonyítja a több mint 1400 lábjegyzet és a csaknem húszoldalas névmutató. Hasonló jellegű munkák esetében az egész vállalkozás sikerét meghatározó kérdés, hogy a szerző hogyan tudja szelektálni és sűríteni az áttekintett recepciótörténeti anyagot. Monostori Imre összefoglalóját egyrészt a teljesség igénye jellemzi, tehát nem marad ki egyetlen olyan tétel sem, mely akár tematikusan, akár csak adatszerűen hozzáad valamit is a Németh László-befogadtástörténthez, ugyanakkor szükség esetén megszűri az anyagot, mivel – ahogy a bevezetőben írja – „ennek hiányában legfeljebb olvashatatlan és szététeső szöveg-masszát termelt volna” (17.). Monostori módszere az, hogy a Németh Lászlóról vagy a szóban forgó írásáról ismertetett recepciótörténeti dokumentum lényegét egy-két mondatban összefoglalja, és gyakran egy-egy jellegzetes passzust idéz is. Így hagyja „szóhoz jutni” a feldolgozott anyagot, ugyanakkor saját álláspontját is minden esetben egyértelművé teszi. Ha el is ismeri bizonyos Németh-művek gyengeségét, a befogadtástörténeti szintézis nem titkolt célja az, hogy bemutassa az író-gondolkodó utókorra is kiható szellemi nagyságát.

Nem kerüli meg azonban a szerző azokat a „kényes” kérdéseket sem, melyek a Németh Lászlóról alkotott képünket mind a mai napig meghatározzák. A két világháború közötti időszakból a legsúlyosabb kérdés minden kétséget kizáróan Németh vélemezett vagy valóságos antiszemitizmusának kérdése. Monostori ez esetben Bibó István antiszemitizmus-definícióját alkalmazza, melynek lényege nem elsősorban a zsidósághoz való negatív viszonyulás, hanem a zsidóság (annak veszedelmes, erkölcsstelen, destruktív stb.) kollektív jelleméről általánosan alkotott hamis, torz kép. Ez alapján Monostori Imre egyértelműen úgy ítéli meg,

hogy Németh László, ha voltak is félreérthető vagy – még inkább – félremagyarázható kijelentései, nem tekinthető antiszemitának. Jelen rövid recenzió keretei között nincs lehetőség annak mérlegelésére, hogy egy másfajta antiszemitizmus-meghatározás esetleg más eredményt hozhatna-e, a magam részéről azonban azt gondolom, a nevezetes *Kisebbségben* esszé legfőbb problémája sem az, hogy rossz időben, a zsidótörvények elfogadása idején született, hanem az, hogy olyan gondolkodásmódot és fogalomrendszert használ, amelyet különösebben félre sem kell érteni ahhoz, hogy rendkívül kártékony ideológiai alapként szolgáljon.

A másik problematikus pont – ugorva néhány évtizedet az életműben és a recepcióban – Németh László és a Kádár-rendszer viszonya. Az nem különösebben meglepő, hogy a minőség-szocializmus utópiáját és a „harmadik út” elvét hirdető Németh a „fordulat éve” után nem tartozott a hatalom által preferált írók közé, ugyan 1952-ben orosz fordításai elismeréseként megkapta a József Attila-díjat, és az 1956-os forradalom előestéjén volt a *Galilei* című drámájának színházi premierje, ami azért mégsem a teljes mellőzöttségről tanúskodik. A forradalom után Szovjetunióban tett utazása viszont már kifejezetten magyarázatra szorult, s betagozódása az Aczél György által irányított Kádár-kori irodalmi életbe szintén számos kérdést vet fel, különösen abból a szempontból, hogy Németh ma főként egyfajta jobboldali-konzervatív gondolkodásmód számára szolgál orientációul. Vannak, akik szerint Németh ekkoriban tanúsított magatartása árulás, míg

más utólagos interpretációk szerint a kommunista hatalommal való kiegyezése során is a „nemzetragasztás» lehetséges módzatait” (383.) kereste. Nehezen eldönthető tehát a kérdés, és nem független a válaszadó szellemi és politikai beállítódásától. Ugyanakkor Monostori Imre befogadástörténeti szintézise rávilágít arra is, hogy Németh alakja hogyan vált a hatvanas évektől egyre inkább elfogadottá és a szellemi integráció lehetséges alapjává, nemcsak a határon belül, hanem azon túl is, beleértve ebbe a nyugati emigrációt is.

A befogadástörténeti összefoglaló nem ér véget Németh halálával, lényegében napjainkig folytatódik, ezáltal teljes képet ad az életmű befogadástörténetéről, láthatóvá teszi azokat a területeket, amelyek mind a mai napig foglalkoztatják a magyar közgondolkodást és az irodalomtörténet-írást, de jelzi azokat a pontokat is (mindenekelőtt Németh László színházi jelenlétét), ahol egyre nagyobb apály mutatkozik. A nyolcvanas évektől kezdve nemcsak az írásbeli recepciót dokumentálja, hanem a Németh László-kultusz (társaság alapítása, konferenciák, megemlékezések, egyéb kulturális események) formálódására is figyelmet szentelt, ekképpen a könyv a kultusz kutatás számára is új alapanyaggal szolgálhat.

Végezetül elmondható, hogy Monostori Imre recepciótörténeti szintézise a Németh László-kutatás aktuálisan legjelentősebb teljesítménye, összefoglalja az eddigi eredményeket, számba veszi a csaknem száz év során felmerült kérdéseket a rájuk adott válaszok körletekkel együtt, s ezáltal ki is jelöli a folytatandó irányokat és a lehetséges új perspektívákat.

MÁRTON LÁSZLÓ: A KÁRPÓTLÁS

KALLIGRAM, BUDAPEST, 2022

Bonivárt Ágnes

Saját elmondása szerint Márton László legújabb regényében egy banális sorsot akart megírni. *A kárpótlás* hőse, Por Zsolt (eredeti nevén Porzszolt Ernő) valóban banális alak lett: könnyedén helyettesíthető lenne korszaltáának számtalan tagjával. Ha alaposan szemügyre vesszük társadalmunkat, lépten-nyomon Por Zsoltokba ütközhetünk, akik szép lassan a harcias „joga van tudni” mi történt állapotból átkerültek a „joga van nem tudni” mi történt állapotba. Márton legújabb regényének eseményei alig kétszáz oldalon visszanyúlhatnak az 1940-es évekig, átvezetnek a Kádár-rendszeren, a rendszerváltáson, és egészen napjainkig, a járvány kitöréséig tartanak. Az olvasó generációkon átívelő, feldolgozatlan és kibeszéletlen történelmi traumákat ismerhet meg, vagy ismerhet fel *A kárpótlás* oldalain.

A történetet „valaki” a járvány terjedésekor kezdi el írni, hősetől három lépés távolságot tart, annak arcát maszkkal takarja el. Márton elbeszélői módszerének legfőbb jellemzője, amelyet Bárány Tibor úgy foglal össze, hogy „a stabil narratív szerkezet »felforgatása« a legváltozatosabb prózapoeitika utakon-módokon”, már az első

oldal első bekezdésében nyilvánvalóvá válik. Pontosabban nyilvánvalóvá válik, hogy az elbeszélő ugyanúgy lehet Por Zsolt, vagy maga Márton László – egy helyen azt írja, „a *Nibelung-éneket* fordítom” – mint ahogyan lehet egy teljesen „átlagos” alak is. Az egész történeten átívelő feltételezések és a vélt összefüggések felfedezése ennek köszönhetően nem marad meg a történet kereti között, hanem észrevétlenül továbbterjed az olvasóra is.

Az elbeszélő beazonosításán túl azonban sokkal fontosabb az az esemény, amellyel a történet kezdetét veszi: Por Zsoltnak a nagybátyja „életvesztése” miatt el kell mennie a közjegyzőhöz, hogy a megállapított 30.000 forint kártérítést átvegye. Porzszolt Zoltánt 1944-ben látták utoljára a nagyváradi gettóban, a családja is mindössze annyit tudott felidézni vele kapcsolatban, hogy „szőke kisfiú volt”. Ennek ellenére Zoltán testvére kártérítési igényt adott be az életvesztés miatt, az

VIGILIA

91